

FELSEFE DÜNYASI

2022/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 75

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyat/Price: 120,00 TL

Basım Tarihi : Temmuz 2022, 500 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

ÇAĞDAŞ ANA AKIM ANALİTİK FELSEFEDE SEZGİLERİN OLUMSUZ ROLÜ ÜZERİNE

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 75, Yaz 2022, ss. 118-138.

Geliş Tarihi: 16.10.2021 | Kabul Tarihi: 11.04.2022

Serdal TÜMKAYA*

Giriş: Ana Akım Analitik Felsefenin Kapsamı ve Sezginin Neliği Üzerine

Bu makalede sezgilerin felsefi pratikteki rolü üzerine olan tartışmayı çağdaş ana akım analitik felsefe ile sınırlı olarak ele alıyorum.¹ Çağdaş ana akım analitik felsefe son yarım asırda özellikle İngilizce konuşulan dünyada ve ayrıca Kuzey Avrupa'da dominant hale gelmiştir. Analitik felsefe, çoğunluğu epistemoloji, ontoloji, zihin ve dil felsefelerinde toplanmış olan, genelde felsefe tarihine uzak, açık ve seçik sistematik akıl yürütmeye, savların ve savlarda kullanılan kavramların açıklığına merkezi önem verdiğini iddia ederek bununla gurur duyan felsefi pratikler bütünüdür. Her tür konu analitik biçimde incelenebilir, ancak bazı felsefe dalları analitik yöntemde kendilerine daha doğal bir ev bulmaktadır: dil ve zihin felsefesi, mantık, metafizik. Kuruluş dönemlerinde bu dördüne bilim felsefesi de dahildi. Bu dördüne çekirdek alanlar denir. Değer kuramı ve ahlak, etik alanı da şu anda analitik felsefede merkezi bir yer kazanmıştır.

Günümüz ana akım bilim felsefesini ise, kıdemli üyelerinin çoğu halis analitik eğitim ve deneyimden geçmelerine rağmen, analitik felsefeden ba-

* Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Felsefe Bölümü, ORCID: 0000-0002-2453-4184, e-mail: serdal82@gmail.com

1 Son senelerde aşağı yukarı her sene bir tane analitik felsefe üzerine metafelsefi değerlendirmeler içeren Türkçe makale basılmaktadır. Okuyucu bu yeni birikmeye başlayan Türkçe yazını okuyarak tartışmaya dair daha derin bir içgörü edinebilir (Güven, 2015; Kuşçu, 2016, 2017; Sayan, 2012, 2015). Analitik felsefede sezgilerin oynadığı rolü derinlemesine tartışan uluslararası makaleler ise aşağıda tartışmaya dâhil edilecektir.

ğimsız görüyorum. Gerçi *yapısalcı gerçekçilik* en ampirik görünümlü bilim felsefesi dergilerini bile halen renklendirmektedir. Yapısalcı gerçekçilik, bilim tarihinden beslenen bir tür analitik felsefe olarak rahatlıkla nitelendirilebilir. Bu da onu gri alana yerleştirir. Kavramlara dair prototip yaklaşımını benimsediğim için kapkara siyahtan bembeyaza kadar süren bir spektrum tanımlayabilirim. Dolayısıyla, analitik felsefenin merkezinde sezgilerin daha etkin olması ama çeperelelere doğru ilerlediğimizde onların etkisinin azalması veya biçim değiştirmesi beklenmelidir (bkz. Preston, 2015). Bunu önce isimler, dallar ve sonra dergiler bazında deneyeceğim. Renk kodlarımda herhangi bir değer yargısı olmadığını eklemeliyim.

Bazen analitik felsefe geleneği içerisinde değerlendirilen pragmatizm, natüralizm veya deneysel felsefe olarak adlandırılan okullar bu gruba dahil edilmeyecektir. Bu üç okul dışında, ana akım analitik felsefecilerin analiz edilmez türden felsefi sezgilere bağlılığının değişen derecelerde olduğunu belirtmeliyim. Elbette bu dediklerim her bir analitik düşünürü kapsamaz. Bu alanda sezgileri aslında sıradan kavramsal becerilerin uygulanmasından ibaret görenler vardır (Williamson, 2004). Analitik felsefe kapsamında kabul edilen büyük felsefeci topluluğu içinde elbette sezgilere yaslanmayı keyfiyete yol açmakla eşdeğer gören azınlık bir kesim vardır. Örneğin Güröl Irzık, David Lewis'i olanaklı dünyalar arasındaki benzerliğin tespitini sezgilerimize yani keyfiyete bırakmakla suçlamıştır (1989, s. 71). Fakat ben özellikle dört temel alandaki analitik felsefecilerle ilgileniyorum: mantık, metafizik, dil ve zihin felsefesi. Bu makalenin itiraz ettiği türden analitik felsefenin temsilcileri olarak şu lider isimler hızlıca aklıma geliyor: David Lewis, Hilary Putnam, Jerry Fodor, John Searle, Donald Davidson, Tim Crane, Timothy Williamson, Frank Jackson, David Chalmers, Thomas Nagel, Colin McGinn, Saul Kripke, Howard Robinson.

Listedeki isimler makalemin kapsamında kapkara (paradigmatik) analitik felsefeciler olarak ele alınacaktır. Şimdi bir adım geriye gidip kapsam dışında bıraktığım natüralizm ve pragmatizm gibi akımların içindeki analitik tonu güçlü üyeler için bir yer tespiti yapalım. Pek çok okuyucu David Papineau gibi isimleri natüralizmin önemli ismi gibi görecektir. Aksine ben burada kendisini ortanın siyaha kaçan bir bölgesine koyacağım. Fakat; Quine, Kuhn, Rorty, James Ladyman, Hilary Kornblith, Alex Rosenberg, David Ross, her iki Churchland ve benzeri isimleri mümkün olduğunca beyaz olarak niteleyeceğim. Bu yazarların çekirdek alanlardaki analitik felsefecilerin üzerine yaslandıkları ikiliklerin ezici bir çoğunluğunu tepeden tırnağa reddetmeleri sebebiyle, onların oyununu oynamadıkları kesin gibidir.

Kapsamı biraz daha netleştirmek için önde gelen felsefe dergileri analitik karakter ölçüğünde bir hiyerarşiye yerleştirilebilir. Her ne kadar dergilerin ekol olarak kapsamları bazı dönemlerde hızla değişiyor olsa da kimi dergiler on yıllar boyunca analitik donanmanın amiral gemileri olarak kalmıştır. *Leiter Reports: A Philosophy Blog* sitesindeki 2018 tarihli oylamaya göre “genel felsefe dergileri sıralamasında” en üst otuz beş sırada yer alan dergilerin çoğunluğu paradigmatik analitik dergilerdir. İlk onu paylaşan, en elit dergiler şunlardır: *Philosophical Review*, *Mind*, *Nous*, *Journal of Philosophy*, *Philosophy* & *Phenomenological Research*, *Australasian Journal of Philosophy*, *Philosopher’s Imprint*, *Philosophical Studies*, *Philosophical Quarterly* ve *Analysis*.² Bu dergilerin felsefenin rotasının çizilmesindeki öncü konumlarını anlatabilmek için şu gözlemi aktarayım. Türkiye dışında, Afrika ülkeleri dahil, gezegendeki herhangi bir felsefe bölümünde iş ararken bu dergilerden herhangi bir tanesinde bir tane tam makalenizin olması sizi sahaya baştan yenik çıkmaktan kurtarmaya yetecektir.

Felsefi düşünceler görece soyut olsa da felsefi topluluk gayet somuttur. Amiral Gemisi dergiler ve önde gelen mesleki dernekler nasıl felsefe yapacağı üzerinde büyük etkiye sahiptir. İşte tam bu dergilerde sezgi ve türevi terimlerin kullanılma oranı son dönemde inanılmaz bir artış göstermiştir (Andow, 2015, ss. 200–205). Listenin ne kadar tepesine çıkarsanız bu oranın o kadar yüksek olduğunu veya yükselme oranının fazla olacağını makaledeki verilerden tahmin edebiliriz. “Son dönemde” ifadesi yetmişli yıllardan bugüne kadar olan yakın tarihimizi kapsamaktadır. Aslında bu analitik felsefe tarihi tartışmalarından bildiğimiz diğer şeyleri desteklemektedir. Yani mantıksal ampirizm döneminde felsefe ve bilim arasındaki ilişkinin, önceki döneme göre önemli ölçüde değiştiği ve onun sönümlenmesi ile felsefenin bilimden uzaklaştığı şeklindeki gözlem, burada “sezgiye dayalı argüman” yürütülmesinin analitik felsefede sıçrama yaptığı dönemle örtüşüyor. Aynı çalışma yetmişlerde olup bitenlere, İkinci Dünya Savaşı sonrası Olağan Dil Felsefesi yöneliminin kapıyı açtığını düşündürüyor. Bu yükselişin olası teorik, kavramsal, dilbilimsel, psikolojik ve sosyal açıklamalarını bir arada görmek için, okur mutlaka Andow’un 2015 tarihli makalesine başvurmalıdır (Andow, 2015, ss. 205–209).

Sezginin Doğası Üzerine

Özellikle modern dönemde, Descartes’tan Spinoza’ya, Kant’tan Hegel’e kadar sürdürülebilecek Batı felsefesi geleneği içinde sezginin ne anlama geldiğini

2 Leiter Reports: A Philosophy Blog. <https://leiterreports.typepad.com/blog/> Aradığınız sayfa: Best ‘general’ journals of philosophy, 2018.

burada kapsam dışı bırakıyorum. Kartezyen düşünceden transandantal düşünceye kadar sezgi veya daha özel olarak entelektüel görü kavramının çok geniş bir felsefi kapsama sahip olduğu doğrudur. Bu geleneklerin bazılarında sezgi, genelde aşikâr olana veya özlerin doğrudan temas yoluyla kavranmasına, sezgisel bilgi de bu yoldan elde edilen doğruluğu zorunlu bilgiye referansta bulunmaktadır. Yani sezgi neredeyse algıya, en azından “düşünsel algı” veya “sezgisel algı” denebilecek şeye benzer düşünülmüştür.

Açık ve seçik olmak en azından Descartes ve Spinoza gibi bazı rasyonalistler için doğruluğun ölçütü olmuştur (J. G. Cottingham, 1993, s. 7; Descartes, 1985, s. 14; Spinoza, 2009, prop. XL-XLIII). Batı felsefesindeki geleneksel sezgi kavrayışının aslında analitik felsefeden çok farklı olup olmadığı, Aaron Preston tarafından yakın tarihli bir makalesinde detaylı şekilde ele alınmıştır (2015, ss. 44–47). Analitik felsefeciler sezgilerin doğası, nasıl işlediği, doğruya giden yolda nasıl işimize yarıyor olabilecekleri, sezgilerin bilinçle alakası, onların gerektirdiği ontoloji ve temellendirme kategorileri karşısında sessiz kalmışlardır. Burada analitik felsefenin tarihsel evriminden arta kalan bir tür kurumsal şüpheciliğin devrede olduğunu Preston savunmuştur. Çünkü bu sorulara yanıt, pozitif bir felsefi bilgi üretmeyi gerektirmekte ama analitik felsefe erken dönemlerinde pozitif felsefeye sırt dönmüştür. Günümüz analitik felsefesi, pozitif felsefeye karşı olumlu tavır takınsa da geri planda eski ilke halen aktiftir.

Çok güçlü gözükse bile bazı temel sezgilere güvenmeyen David Hume gibi tarihsel figürler de kapsam dışı bırakılacaktır (bkz. 1990, s. 12). Uzmanların, aynı alandaki daha az kıdemli meslektaşlarının birçok bilgiyi yan yana koyarak bile ulaşamadıkları önemli sonuçlara, çok daha az bilgiyle sanki aniden ulaşıyor olmaları gözleminde ifadesini bulan “uzman sezgileri”yle de işimiz olmayacak. Bunlar gerçek olgulardır ve açıklamasını muhtemelen, insan bilişinin, bildiğimiz bilgisayarların işleme biçiminden çok farklı ve şaşırtıcı derecede ilginç çalışma şekline bulacaklardır. Memeli hayvanlar ve kuşların da şaşırtıcı yetenekler sergileyen sezgisel davranışları vardır.

Burada bahsi geçen sezgiler, reflektif süreçler yaşanmadan bir sonuca ulaşılmasını sağlayan bir kategoridir. Yani, bilinçli şekilde adım, adım ilerlenerek varılan sonuçlardan farklı olarak burada anında, dolaysız (*immediate*) olma özelliğini görüyoruz. Demek istediğim şey, bunların gerçekten düşünce basamakları olmadan oluştuğu değildir. O zaman vahiy gibi bir şey olurlardı. Halbuki nasıl kavramlarımız genelde sosyal bir boyut taşırsa sezgilerimiz aracılığıyla kavramlarımızın uygulanma sınırlarının belirlenmesi de bir o kadar sosyal etkileşimin ve deneyimin ürünü olabilir (bkz.

Richard, 2015, s. 4). Bu nedenle sezgilerin, reflektif olmamaları muhtemelen sadece görünüştedir. Felsefi açıdan önemli olan kavramların genellikle içeriklerinin tümüyle belirli olmaması, belirsizlik taşımaları ve esneklikleri, Richard'a göre sezgilerin devreye girmek zorunda olduğu noktadır ve bu sayede felsefe kavramsal analiz haline gelir. Sezgilerin bu rolü, Richard'a göre zararsızdır.

Sezgilerin analitik felsefede kullanıldığının açık kabulü görece yeni olsa ve hatta sezgi terimi yakın dönemli bir yaygın kullanım gösterse de bazı yazarlar en azından Kuzey Amerika'da bu türden sezgilerin görece yaygın kullanımının 1940lardan beri görüldüğünü iddia etmiştir (bkz. Andow, 2015, ss. 189–190). Preston (2015, s. 39) sezgi teriminin yukarıdaki anlamını Brogaard'da bulur ve buna biz S1 diyebiliriz. Preston aynı sayfada dört tane daha sezgi tanımı verir. Hepsi birbiriyle ilişkili olsalar da değişik filozoflar bunların bazılarını onay vermiş diğerlerini ise reddetmiştir (karş. Richard, 2015, s. 11). Bunlar birbirleriyle bağlantılı ama mantıksal olarak ayrı tezlerdir. Preston'ın Brogaard'dan aktardığı diğer sezgi tanımlarını birer cümleyle şöyle özetlemek istiyorum:

S2: Sezgiler başlamak için yeterli gerekçelendirmeyi sağlarlar; ama bitirmek için sağlamazlar.

S3: Sezgiler, bilimin veya algının değiştiremeyeceği önermelere ilişkindirler.

S4: Sezgilerimiz çok özel bir fenomenolojiye sahiptirler. Bunlar, bizi, belirli önermelere doğru, sanki onları kabul etmemek mümkün değilmiş ve herkes mutlaka onları kabul edecekmiş gibi hareket etmeye mecbur kılar. Sadece önermeyi anlamak buna yeter gibi görünmektedir.

S5: Sezgilerimiz karşı yöndeki açık kanıtlara bile son derece dirençlidir. Bunlar bir tür “sezgisel görünüşler” (*intuitive seemings*) gibidir. Burada sezgi ile algı veya duyu arasında bir analogi kurulmuştur. (Preston, 2015, s. 39)

Muhtemelen, S1'den S5'e değişik sezgi tiplerinin hepsinde az veya çok şu sayacaklarımdan bazılarının payı olsa da özellikle “ilgili uzman bireyin sezgisel başarısında” daha net rolleri gösterilmiştir:

- i. İlgili konu alanındaki müthiş deneyim ve birikimlerinden ötürü ortaya çıkmış aşırı derecede yaygın paralel bağıntılar;
- ii. Görsel algıda daha ince noktalara duyarlılık;
- iii. İlgili konuda beynin daha büyük kısmının göreve adanmış olması;
- iv. Güçlendirilmiş benzerlik kalıpları;

- v. Acemileri sıklıkla tuzağa düşürecek bazı hususların ezbere bilinmesi ve bunlardan otomatik şekilde kaçınılması;
- vi. Bir ihtimal bazı bireylerin doğuştan örüntü tanıma konusunda daha üstün olması
- vii. Ve benzeri birçok etmen rol oynamaktadır.

Bunlar, sezgileri; inançlar (*beliefs*), inanmaya yönelik eğilimler (*dispositions*), nevi şahsına münhasır şeyler veya özel zihinsel yetenekler olarak gören felsefi pozisyonlardan ilk ikisine yakın düşürür. Bu saydıklarımın çok büyük kısmı uzmanlık becerileri başlığı altında toparlanabilir ve her akademik disiplin, zanaat ve hatta sanatta karşılaşılabılır.

Diğer bir meşhur husus, mantıksal safsatalar üzerinden incelenen çoğu insanda veya belki de herkeste görülen, ama görülmeyeceği sanılan birtakım temel akıl yürütme kusurlarıdır. Bunlar yoğun olarak araştırılmış ve üzerine çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. En çok bilineni insanların Tip-1 ve Tip-2 olarak anılan, kategorik olarak farklı iki düşünce yolu olduğunu iddia eden kuramdır (Kahneman, 2011). Bu tür çalışmalar ile deneysel felsefi çalışmalar, hem genel olarak insan sezgileri hem de özel olarak uzman felsefecilerin sezgileri hakkında önemli iç görüşler sağlayabilir (Hannon, 2018; Nahmias, Morris, Nadelhoffer ve Turner, 2005; Rust ve Schwitzgebel, 2013; Shieber, 2010; Vaesen, Peterson ve Van Bezooijen, 2013; Woolfolk, 2013). Bunlar bir sonraki kısımda detaylandırılacaktır.

Bu yazıda okura gösterilmeye çalışılacak büyük problem, çağdaş çekirdek analitik felsefede, çok merkezi argümanlarda bile majör öncül olarak yer alan (sezgisel görünüşteki) yargıların; analiz edilemez (S3), otomatik (S1), aşıkâr (S4), güvenilir (S4), düzeltilmez (S3-S5), entelektüel (S5), dolaysız (S1) ve atomik zihinsel durumlar olarak yorumlanması ve onlara hak etiklerinden çok daha fazla meşru alan tanınmasıdır. Bu saydıklarım dışında Preston tarafından özetlenen birkaç tane sezgi tanımı konumuzun dışında kalmaktadır ve bana göre büyük bir tehlike arz etmemektedirler. Bu makalemde, bahsi geçen türden sezgilere yaslanma alışkanlığının, felsefeyi bilgidenden ve rasyonel akıl yürütmeden uzaklaştırdığını göstermek niyetindeyim.³ Moti Mizrahi'nin 2015 tarihli bir makalesi benzer bir amaçla yazılmıştır ve

3 DergiPark'ta hızlı bir tarama yapan herkes görecektir ki sezgilerle ilgili çok sayıda yazı olmasına rağmen, konuyu analitik felsefe kapsamında incelemiş nadir makale bulunmaktadır. Geri kalanların ezici bir çoğunluğu sanat, edebiyat, Bergson, İslam felsefecileri, din felsefesi veya mistisizm kapsamında kaleme alınmıştır. İstisnai yayınlardan bir tanesi İngilizce yazılsa da, Türkiyeli iki felsefecinin ülkemizde basılan deneysel felsefe türündeki bir çalışmasıdır (Özer ve Sol, 2019). Çağdaş Batı felsefesi kapsamında, sezgi temalı makaleler neredeyse her zaman Kıta felsefesi üzerine olmuştur. Gerçi, son zamanlarda bu durum çok yavaşça değişmeye başlamıştır.

analitik felsefenin argümanlara dayanması gerektiği, argümanların rasyonel iknayı hedeflemesi gerektiğini, ancak *sezgilerin kamusal* (public or transparent), *dışarıdan bakanları her adımda ikna edici olmamaları nedeniyle buna imkan vermediğini savunmuştur* (Mizrahi, 2021). Yani sezgilere dayanmak analitik felsefeyi amaçlarından uzaklaştırmaktadır. Mizrahi, İngilizce literatürde, sezgilerin nitelikleri yoğun şekilde tartışıldığı ve güvenilmez olduklarına dair yüzlerce yayın olduğundan bunların niteliklerini ve onları neyin güvenilmez yaptığını tartışmadan kabul edip geçer. Bu makale ise tam da bunları işleyecektir. Daha önemlisi, Mizrahi felsefi ve bilimsel argümanların bağlayıcı/herkesi ikna edici (*compelling*) olması gerektiğini kendi akıl yürütmesinin merkezine yerleştirirken, benim böyle güçlü bir varsayıma hiç ihtiyacım olmayacak.

Uzman Sezgileri, Güvenilirlik, Sezgi Türleri ve İç-Nitelik

Sezgilerin en azından doğru eğitimi almış analitik felsefeciler arasında önemli farklılıklar göstermeyeceği varsayımı sezgilerin güvenilirliğindeki en merkezi sorunu teşkil etmektedir (bu varsayıma karşı bkz. Weinberg, Gonnerman, Buckner ve Alexander, 2010). Ayhan Çitil'in de dediği gibi "tarih göstermiştir ki bir kişiye apaçık gelen bir şey bir başkası için hiç de öyle olmayabilir" (2012, s. 6). Nitekim çağdaş zihin felsefesinin en çok alıntılanmış figürlerinden Frank Jackson "Epifenomenal Qualia" başlıklı makalesinin birinci ve ikinci sayfalarında bu durumu özlü olarak resmetmiş ama burada sezgilerin olumsuz bir rolü olduğu sonucuna varmamıştır (1982, ss. 127-128). Yani Jackson, Mary örneği için kullandığı argümanı kipsel argüman olarak görmüş ve onun altında kipsel bir sezginin yattığını belirtmiştir. Jackson bu sezginin tartışmalı olduğunu kabul eder; ama bunun nedeni sadece bu sezgiye itiraz edenlerin varlığıdır. (Dikkatli okura not: burada bir aktarım hatası yoktur; Jackson gerçekten tam olarak böyle söylüyor.) Öyle ki bir felsefeci, onun söylediğine göre, eskiden bu sezgiye sahipken şu anda karşı sezgiye sahipmiş.

Jackson'a göre bazı "iç-nitelik" koyu hayranlarının birazdan aktaracağım fizikalizm reddiyeleri, kendileri bu reddiyeyi "argüman ile desteklenmemiş bir sezgi" olarak görmelerine rağmen, kusursuz derecede iyidir. Jackson bahsi geçen argümanı şöyle özetler: "Fiziksel türden söyleyebileceğiniz hiçbir şey, örneğin, bir gülün nasıl koktuğunu olduğu gibi karşılayamaz. Dolayısıyla, fizikalizm yanlıştır" (Jackson, 1982, s. 127). Jackson argümanın geçerliliğini sorgulamanın isabetsiz olacağını belirtir. Öncül hem kendisine hem de iç-nitelik severlere sezgisel ve aşikâr geliyor olmalı. Yine de Jackson bu durumun polemikçi bakış açısından zayıf olduğunu kabul eder. Kendisi

bu öncülü sezgisel olarak aşikâr bulmayan birçok kişinin olduğunu üzülerek söyler. Bu nedenle şimdi görevinin öncülleri herkese veya hiç olmazsa mümkün olduğunca çok kişiye ayan beyan gelecek bir argüman sunmak olduğunu belirtir (s. 128). Yani, Jackson akıl yürütmesine, tam da Mizrahi'nin (2021) argümanlarda olması gereken bir özelliği ama sezgiye dayanılırsa elde edilemeyecek olan, “diğer insanları da ikna etme kapasitesini” kazandırmaya çalışacaktır.

Aynı paragrafın son cümleleri ise çok ilginç ve bir o kadar da önemlidir. Jackson karşı sezgiye sahip olanların aslında iç-nitelik kavramına itiraz etmesinin, onu kabul etmenin ona fiziksel dünyada ve özellikle de beyinde nedensel bir rol vermek anlamına geleceği ve bunu yapmanın da perilerin varlığına inanan bir insanın konumuna düşmeden pek mümkün olmadığını düşünmelerinin yattığını iddia eder. Görüldüğü üzere aslında sezgi ve karşı sezgi bu örnekte bir ölçüde analiz edilebilir hale getirilmiştir. Jackson, iç-nitelik epifenomenaldir ve dolayısıyla perilere inananların durumuna düşmeden onların varlığını kabul edebiliriz demektedir. Jackson'un geliştirdiği yeni argümanın öncüllerinin statüsü ne olursa olsun bizim açımızdan daha önemli olan, başta söylediğimiz “kusursuz argüman” iddiasıdır. Birçok felsefeci, Jackson'un bize bildirdiğine göre, buradaki öncülü doğru bulmamış ve hatta fizikalizmin reddiyesine iç-niteliklerin varlığını destek olarak kullananlardan bazıları bile ortada argümanla desteklenmemiş bir sezgi olduğunu söylemelerine rağmen Jackson kusursuz argümandan bahsetmiştir. Burada felsefecilerin yalın fikirlerin doğruluğu hakkında bile çatışan sezgilere sahip olduğunu net olarak görebiliyoruz.

Bu durum yalnızca entelektüel sezgiler ile ilgili değildir. Davranış bilimleri genelini kapsayan 2010 tarihli bir meta-analizde, aynı bölgede yaşayan ama sosyal-ekonomik durumları çok farklı insanlardan, değişik kıtalarda yaşayan insan topluluklarına veya modern sanayileşmiş toplumlardan küçük ölçekli insan topluluklarına kadar birçok farklı çalışma incelenmiş ve şu sonuca ulaşılmıştır: Görsel algıdan mekânsal akıl yürütmeye, ahlaki sezgilerden çıkarımsal tümevarıma kadar normalde insanlar arasında yeknesaklık göstermesi (yani: evrensellik sergilemesi) beklenen durumların kabaca yarısı şaşırtıcı şekilde yaşa, milliyete, kültüre, mesleğe, alınan eğitim seviyesine, sanayileşme düzeyine, içinde yaşanılan toplumun büyüklüğüne ve benzerlerine bağımlı çıkmıştır (bkz. Henrich, Heine ve Norenzayan, 2010) Educated, Industrialized, Rich, and Democratic (WEIRD). Yani evrensel sanılan, Müller-Lyer illüzyonu gibi bazı bilişsel olanları da dahil birçok insan özelliği gerçek ve önemli bir değişkenlik sergilemiştir. Bu çeşitliliğin kö-

kenleri tam bilinmese de kültürel, gelişimsel, fenotipik plastisite kaynaklı, adaptif veya çevresel etmenler öne çıkmaktadır (s. 62).

Sezgiler bazen inançlar, bazen yargılar, bazen örtülü inançlar bazense inanç-öncesi zihinsel durumlar olarak değerlendirilir. Çok farklı türde sezgilerle karşılaşabiliriz. Meslek dallarındaki uzmanların yoğun eğitim ve büyük deneyimlerinden gelen sezgileri, dâhi bilim insanlarının sezgileri, profesyonel felsefecilerin sezgileri veya sıradan insanın günlük hayatta kullandığı sezgiler buna örnek olarak verilebilir. Örneğin dâhi matematikçi veya fizikçilerin bir sonuca, ispata veya yeni bir paradigmaya başkalarından çok farklı şekilde ve neredeyse mistik bir biçimde aniden ulaştıkları ve bunların kanıtlarının bazen ancak on yıllar sonra bulunabildiği bilindik bir olgudur. Bu durumlarda ortaya çıkan şey, ilgili kişinin zihnine aniden gelmiş gibi duran sonuçlardır. Kişiye, bu sonuca nasıl ulaştığını sorarsanız size o anda verecek hiçbir cevabı olmayabilir. Bu bir aydınlanma anıdır (*aha moment*).

Gerekçelendirme gelene kadar bazen bunlar ispatlanmamış doğrular olarak görülür. Fakat burada sonradan gelen bir matematiksel kanıtlama veya empirik gösterim olduğu için, bu türden dahi sezgileri bizim, özellikle de çözümsellik, tanımlar ve özlere dair, *a priori*, entelektüel, rasyonel, felsefi sezgilerimizden çok farklıdır. Dahi bilimci sezgileri gibi örneklerdeki ender sezgiler, felsefecilerin aşikâr olandan bahsettikleri durumlardan radikal şekilde farklıdır. Felsefi sezgiler tipik olarak herkesin, en azından doktora eğitimi almış profesyonel felsefecilerin, üzerinde ortaklaşacağı varsayılan iddialar veya kabullerdir. Şeylerin özüne dair bizi kesin doğrulara ulaştırdığı iddia edilmediği sürece sezgilerin insan düşüncesinin herhangi bir alanında yeri olmasının hiçbir sakıncası yoktur. Sezgi çatışmasının olduğu yerde argümanlar susuyorsa o zaman sağlıklı felsefe yapmak için elzem olan zemin kayganlaşmış demektir (krş. Kripke, 1980, ss. 10–15). İşte çağdaş analitik felsefenin sorunu budur.

Bu duruma analitik felsefenin yakın tarihinde, en çok saygı görmüş figürlerinden birinden örnek verelim. Saul Kripke:

Nixon'ın seçimi kazanmış olması zorunlu mu yoksa olumsal mı diye sorduğunuz zaman, siz, bir ters olgu durumunda, bu adamın gerçekte seçimi yitirip yitirmeyeceği biçimindeki *sezgisel soruyu* sormuş olursunuz. Eğer birisi bir zorunlu özellik kavramının (...) sezgisel içeriği olmayan bir filozof kavramı olduğunu düşünürse, *haksızdır*. Doğal olarak kimi filozoflar, bir şeyin sezgisel içeriğinin bulunmasının, onun için inandırıcı *olmayan* bir kanıt olduğunu düşünürler. Ben bunun, bir şey için çok ağırlıklı bir *apaçıklık* olduğunu sanıyorum. *Son aşamada konuşursak, bir bakıma, bir şey için daha inan-*

dırıcı ne gibi bir kanıt bulunabileceğini gerçekten bilemiyorum. (Kripke, 1987, s. 27) (Vurgular bana aittir.)

Alıntıdan görüldüğü üzere günümüz analitik felsefesinin en önde gelen isimlerinden Saul Kripke için sezgilerden daha inandırıcı bir kanıt bulunabileceği düşüncesi makul değildir. Tam olarak aynı iddia, çağdaş analitik felsefenin en çok atıf almış makalesinin yazarı Thomas Nagel tarafından da dillendirilmiştir (Nagel, 1979, s. x). Nitekim analitik zihin felsefesinin öne çıkan tartışmalarından, örneğin “açıklayıcı boşluk” (*explanatory gap*) argümanı da sezgiye dayanmaktadır (bkz. Pauen, 2011). Bu örnekler çok daha fazla çoğaltılabilir ama bence buna gerek yoktur.

Çağdaş analitik felsefede sezgiler o kadar belirleyici bir role sahiptir ki birbirinden farklı düşünen analitik felsefecilerin tartışmaları sıklıkla “sezgi çatışması, senin sezgin öyle ve benimki böyle” diyerek bitirilmektedir. Timothy Williamson bu gözlemi çağdaş analitik felsefecilerin argümanlarının bittiği yerde sezgilere başvurduklarını söyleyerek genişletir. Bu gözlem sezgiselliğin erdem ve sezgiye karşı olmanın kusur (*vice*) olduğunu da içermiştir (2004, s. 109).

Gerçekten de ana akımdan önde gelen birçok analitik felsefeci ve onların en ünlü makaleleri sıklıkla karşı çıktıkları fikirlerin sezgiye aykırı olduğunu ve kendi hamlelerinin sezgilerine dayandığını söyleyerek kendilerine zemin bulurlar. Örneğin yarım asır önce Gettier bilginin üçlü analizine itiraz ederken verdiği karşı-örneklerin temellendirilmiş doğru inanç olduğunu ama *bilgi olmadığını* söylerken sezgilerine dayanmıştır (Gettier, 1963). Gettier verdiği örneklerde sözü edilen inançların neden temellendirilmiş olduğuna dair *kapsamlı* bir açıklama yapmak yerine onun *bir şekilde* temellendirilmiş olduğunu kabul etmemizi ister. Gerçi esas problem burada değildir. Ortaya çıkan önermenin neden bilgi olmadığını bize söylemeye gerek görmez (bkz. özl. Williamson, 2004, ss. 118–121). Kendisine göre bu aşıkardır. “Aşıkard olan” bilim dünyası açısından doğruluğa delil teşkil etmezken çağdaş analitik felsefecilerin çoğunluğu açısından bir şeyin doğruluğunun kanıtı gibi gösterilmektedir (krş. Ross, Ladyman ve Spurrett, 2007, s. 12). Wittgenstein *Tractatus*'ta bu durumu eleştirmiştir: “Bir tümcenin bize apaçık gelmesinden onun doğru olduğu sonuç olarak çıkmıyorsa, apaçık-gelme de bizim onun doğruluğuna inanmamızı haklandırmaz [sic]” (2013, 5.1363).

Williamson yukarıda aktardığımız görüşlerini şöyle devam ettirir. Sezgilerin rolüne rağmen analitik felsefecilerin sezgilerin nasıl çalıştığı veya sezgilerimiz ile hakikatler arasında nasıl bir bağlantı olduğuna dair kabul edilmiş bir açıklaması yoktur. Dahası bir sonraki sayfada Williamson bize

analitik felsefenin kesinlik-dakiklik (*rigour*) sahibi olmakla iftihar ettiği düşünülürse, temellerdeki bu boşluğun yöntemsel bir skandal gibi gözüktüğünü belirtir (2004, ss. 109–110). Kendisinin deyişiyle: “[Sezgilerin] felsefe sahası üzerinde neden bir otoritesi olsun ki?” (2004, s. 110). Bu makalede Williamson’un bu gözlemini veri alacak ve bu durumun analitik felsefe pratiği üzerinde son derece yıkıcı etkileri olduğunu savunacağım. Çağdaş ana akım analitik felsefede sezgilerin, felsefi savların içerisinde şu anki kullanılış biçimi sağlam (*sound*) argüman kurma ilkesinin bir ideal olarak bile ortadan kalkmasına yol açmak üzeredir.

Sezgisel Öncüller, Felsefi Savların İçerisinde Nasıl Yer Bulmaktadır?

Sözcüğün artık kullanımda olmayan bir anlamına göre sezgi “(fiziksel olarak- görsel anlamda) bakma, dikkatle inceleme, düşünüp taşınma, gibi görme eylemidir” (“intuition, n.”, 2020). *Oxford English Dictionary (OED) Online* kaynağındaki örneklerden yola çıkarsak sözcük on beşinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında böyle kullanılmıştır. Sözcük asırlar boyunca fiziki görüşten derin düşünmeye kadar değişik anlamlar kazanmıştır. On beş, on altı ve on yedinci yüzyıllarda fiziki görme durumu ile ilgili de kullanılan sözcük *OED*’den anladığım kadarıyla on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda artık daha çok düşünsel (dikkatlice inceleme ve derin düşünme) alanına kaymıştır. Yine aynı kaynağa göre sözcük skolastik felsefede on yedi ve on dokuzuncu yüzyıllarda mukaddes (*spiritual*) algı veya doğrudan bilgi anlamında kullanılmıştır. Daha çok melekler ve diğer mukaddes yaratıklar ile ilişkilendirilen bir yetidir.

Bu tür yaratıklar için vizyon (*vision*) ve bilgi (*knowledge*) özdeştir (“intuition, n.”, 2020). Vizyon ise normal görüşten çok farklıdır, anormal bilinç hallerinde veya uykuda gelen kahince veya mistik bir doğaüstü aydınlanmadır. İşte günümüzün ana akım analitik felsefecileri bu mukaddes yaratıkların doğaüstü yetilerini miras almış gibi gözükmektedir. Onlar örneğin Gettier’in örneğinin neden bilgi olmadığını *dolaysızca* (*immediately*) bilirler. Zombinin kavranabilir, mantıksal veya metafizik anlamda olanaklı olduğunun bilgisi analitik zihin felsefecisine hiçbir akıl yürütme sürecine ihtiyaç olmadan, zihnin pasif haliyle zahmetsizce gelir. Sanki bu tür karmaşık felsefi problemlerin cevabı, havada titreşir halde asılı kalan oksijen kargosudur da, felsefecimiz onları parkta yürürken soluyarak zihnine aktarmaktadır.

Felsefede kullanıldığı şekliyle, zombiler bizimle tümüyle aynı fiziksel-davranışsal özellikler sergilerler. Ama onların bilinçli deneyimi yoktur. Analitik zihin felsefesinde zombilerin “*sadece* kavranabilir mi *yoksa* ayrıca

metafiziksel anlamda olanaklı mı” olduğuna dair akıl yürütmeler sıklıkla bilinç ve fiziksel dünya arasındaki ilişkiyi aydınlatmak için kullanılır. Bazıları onların *metafiziksel* olanaklılığını öne sürüp buradan fizikalizmin yanlış olduğu sonucuna varırlar (ayrıntılı bilgi için bkz. Kirk, 2015, böl. 1). Zombilerin olanaklılığına dair sezgi yollu elde edilmiş bilgiler, sanki koltuğumuzun ötesindeki dünyaya ait değilermiş gibi düşünülmüş ve ampirik kontrolden muaf sayılmıştır (krş. Williamson, 2011, ss. 2–3). Aslında sezgilerin felsefi kuramlaştırmada kullanılmasının meşru olup olmadığı üzerine süregiden tartışma felsefenin saf önsel (*a priori*) yöntemle hareket etmesinin kabul edilebilir olup olmadığı şeklindeki tartışma ile çok yakından ilişkilidir.

Eğer felsefi sezgiler, ampirik bir karaktere sahip olsaydı bize kesin felsefi bilgi getirmezdi. Ama sezgiler genelde hakkında akıl yürüteceğimiz temel ve yalın bilgileri getirdiği için bu bilgilerin kesin ve zorunlu olması arzu edilir. Bu nedenle en azından felsefi sezgiler, önsel, rasyonel ve entelektüel sezgiler olarak kabul görür. Örneğin Descartes, sezgi ile tümdengelim arasındaki temel fark olarak, her ikisinin de yanılmaz olmasına rağmen, ilkinin basit, temel gerçekleri verdiğini ama ikincisinin bu temeller üzerindeki zorunlu akıl yürütme olduğunu söyler (1985, ss. 14–16). Yanılmaz olduğuna göre, sağlıklı bir beyne sahip felsefeciler arasında sezgilerin büyük ölçüde ortak olması beklenmelidir.

Sorun da tam burada başlar. Peki, profesyonel felsefecilerin bu konudaki sezgileri birbirleriyle çatıştığında ne olacak? Ya acemilerle profesörlerin sezgileri çatıştığında kiminki doğru kabul edilecek? Dahası sıradan insanla doktora eğitimi almış meslekten felsefecinin bu veya başka felsefi problemlere karşı sezgileri birbirinin zıttı olduğunda baskın gelen kim olacak? David Bourget ve David Chalmers’ın 2009 sonlarında gerçekleştirdiği bir çalışmanın (2014 tarihli bir makalelerinde aktarılan) sonuçlarına göre meslekten analitik felsefeciler bile temel felsefi sezgiler (ör. olanaklılık sezgisi) hakkında bir dizi büyük ayrışma yaşıyor (Bourget ve Chalmers, 2014).⁴

Bu makalenin çok sayıda şaşırtıcı sonucu var. Örneğin bir tanesi felsefecilerin, felsefe sahasındaki görüşlerin dağılımı hakkında son derece hatalı fikirleri olduğudur (s. 467). Diğeri ise felsefecilerin görüşleri arasındaki toplam varyasyonun birkaç tane incelenen bileşen ile öngörülebilmesidir. İncelenen bileşenler yaş, cinsiyet, uyruk ve benzerleridir (s. 465). Yüzlerce felsefeciye otuz merkezi felsefi mesele hakkında sorular sorulmuştur. Örne-

4 On sene sonra, 2021 sonunda, bu müthiş çalışma zenginleştirilerek tekrarlanmıştır. Okura, hem orijinal hem de zenginleştirilerek yapılan ikinci çalışmayı incelemesini kuvvetle tavsiye ederim. Yazarların yeni çalışmalarının ilk analizi için bakınız, “What Philosophers Believe: Results from the 2020 PhilPapers Survey,” <https://philarchive.org/archive/BOUPOP-3>

ğin bir sonuca göre kendini analitik felsefeci olarak tanımlayanların yaklaşık yarısı aynı zamanda kendilerini doğalcı olarak tanımlamıştır.

Daha ilginç olan ise zombilere karşı takınılan tutumdur. Bu soru, anketin otuzuncu yani son sorusudur: “Zombiler: kavranabilir, kavranabilir ama metafizik olarak olanaklı değil veya metafizik olarak olanaklı?” (2014, s. 470). Felsefecilerin sadece yüzde 23,3’ü zombilerin metafizik olarak mümkün olduğunu *tereddütsüz* kabul etmişken yaklaşık yüzde 58,9’u en azından kavranabilir (*conceivable*) olduğunu belirtmiştir (s. 477). Bu sonuç çok çarpıcıdır. Ülkemizdeki analitik zihin felsefesi geleneğinin birçok temsilcisi açısından zombinin kavranabilir olduğu son derece açıktır. Tartışmaya yer verecek hiçbir şey yoktur. Tartışma, kavranabilir olanın ayrıca metafizik olarak olanaklı olup olmadığıdır. Yani onlar kavranabilirlik düzleminde metafiziğe geçişin geçerli bir hamle olup olmadığını masaya yatırırlar, ama zombinin kavranabilir olduğunu kesin bir gerçek sayarlar. Nomolojik (sahip olduğumuz doğa yasalarının sınırları içerisinde) olarak olanaksız olduğu ise onlara kesin gibi gözüktür. Sadece metafizik kipe geçtikleri zaman ortada bir belirsizlik vardır ve dolayısıyla burada herkes kendi sezgilerine güvenmelidir (bu ayrımlar üzerine müthiş bir derleme kitap için bkz. Gendler ve Hawthorne, 2002).

Belli ki sezgilerimiz son derece farklı olabiliyor (Vaesen ve diğerleri, 2013). Bu çalışma uzmanların sezgilerinin bile sadece anadillerinin İngilizce mi yoksa Felemenkçe, Almanca veya İsveççe dillerinden biri mi olduğu gibi olumsal bir faktör tarafından etkilendiğini bulgulamıştır. Yazarlara göre bu sonuç muazzam önemdedir. Mesela Gettier’in bilginin kaplamasına dair sezgisi daha çok anadili İngilizce olanlar tarafından paylaşılır ama Almanca olanlar tarafından paylaşılmazsa bilginin üçlü analizini ilk grup ret veya revize etmeye başlarken ikinci grup onu benimsemeye devam edebilir. Yazarların ortaya attığı bu senaryo oldukça ilginçtir (ss. 560-561).

Bazen sezgilerimiz eşzamanlı değil ama artzamanlı olarak farklılaşır. Yani kişiler arasında ortak gibi gözüken bazı sezgiler asırlar boyunca dönüşüme uğramıştır. Örneğin Erdinç Sayan, bu durumu özdeşlik kuramına karşı yöneltilen “ama zihin beyinse, zihnin kısımları olduğunu söylemek zorunda kalırız ve bu sezgilerimize aykırıdır” (2012, s. 43) şeklindeki itiraz üzerinden sezgilerin plastikliğini şöyle örneklendirmiştir:

Belki de sezgilerimizde çok esaslı bir revizyona ihtiyaç var. Sezgilerimizin zaman içinde dünya hakkındaki bilgi ve anlayışımızın ilerlemesiyle kökten bir şekilde değiştiği olur. Örneğin, çok eski çağlarda dünyamızın *hareket eden* bir şey olduğu ve ses ile ışığın birer *dalga hareketinden* oluştuğu söylenseydi, bu o zamanın insanların sezgilerine muhtemelen son derece

ters düşerdi, ama bugün bunlar kolaylıkla kabullenebildiğimiz iddialardır. Dolayısıyla, sezgilere aykırılık bazan bir görüşün reddi için nihai gerekçe olmayabilir. (2012, s. 44) (Vurgular orijinaldir.)

Öyleyse felsefi sezgilerimize neden güvenelim? Onlar gerçekten bir kanıt (*evidence*) niteliğine sahip midir? Acaba bazı meselelerde sezgi daha evrensel ve diğerlerinde daha mı yereldir? Dahası, evrensel olan sezgiler bulunsa bile bu onların doğruya götüren araçlar olduğu anlamına mı gelir? *Stanford Felsefe Ansiklopedisinde* yer alan “Sezgi” başlıklı girdinin örneklerini kullanacağım. İlk örnek tam olarak rasyonel bir insanın hem p hem de değil-p şeklindeki cümlelere (çok büyük olasılıkla) inanmayacağıdır (Pust, 2017).

Buradaki sezgi o girdinin yazarına neredeyse evrensel gibi gözükmiştir. Ama Hindistan’da başka bakımlardan fazlasıyla rasyonel, çok yüksek eğitilmiş, birçok insana göre “Tanrı evreni yaratmadan önce Tanrı ne vardır ne de yoktur.” Normalde analitik felsefe açısından, evren eğer Tanrı tarafından yaratıldıysa yaratımdan önce Tanrı *ya* vardır *ya da* yoktur. Burada bahsini ettiğimiz Hindistanlılar, evreni Tanrının yarattığını kabul ediyor. İlginç olan şey şurada başlıyor. Hindistan’daki bu bahsi geçen insanlara “Tanrı evreni yaratmadan önce var mıydı?” dersiniz *hayır* cevabını alırsınız. Dolayısıyla, mantığınızı size, onlara *tersini* sorarsak *evet* cevabını alacağımızı kesin şekilde söyler.

Ama hayır, cevap yine olumsuzdur. Hindistanlı bazı, belki de birçok insan için burada kabul edilemez bir çelişki yoktur. Dikkatinizi çekmek istiyorum, bahsettiğim şey bu insanların ne ona ne buna *inanmayı tercih etmeyip* inanç bakımından askıda kalmaları gibi negatif bir durum değildir. Onlar her iki şeye de *inanıyorlar*: “Tanrı evreni yaratmadan önce var değildir” ve “Tanrı evreni yaratmadan önce yok değildir.” Yani burada bir inanma hali var ama iki zıt şeye inanma halidir bu. Dünya halkları incelendiğinde bundan daha tuhaf çok sayıda inancın bulunabileceğini tahmin ediyorum. Eskiden bu tür fikirlere, mantık-öncesi (*pre-logicality*) kabile düşüncesi denirdi.

Bu görüşün artık kabul edilmediğini varsayarak devam ediyorum. *SEP*’in diğer örneği “değil-değil P ise P” şeklindeki önermedir. Üçüncü bir örnek bir karenin beş kenarı olamayacağıdır. Şimdi dünyada “değil-değil P olduğu halde P olmayan” mantık sistemleri olduğu biliniyor. Demek ki bu sezginin artık pek fazla bir kıymeti kalmadı. Karenin beş kenarı olabilir mi sorusuna benim verebileceğim bir cevap yok. Sezgim bana, bilim tarihinin sürprizlerle dolu olduğunu da *hesaba katarsam* “uzak gelecekte bile beş kenarlı karelerden bahsetmemizin mümkün olmayacağını” asla *söylememem* gerektiğini söylüyor. Ama birçok kişi buna karşılık, karenin tanımı gereği dörtkenarlı olduğunu ve beş kenarlı olmasının tek yolunun sözcüklerin anlamlarını de-

ğiştirmekten geçtiğini, kare sözcüğünün anlamı sabit kalmak kaydıyla beş kenarlı karenin kavramsal bir çelişki olacağını söyleyecektir. Ama bende gerçekten de bunun iç-çelişkili bir fikir olduğunu düşündürten bir sezgi yok.

Biz şimdi sezgi denen şeyin ne olduğuna bir bakalım. Pust'un aktardığına göre David Lewis felsefi sezgileri, kanaatler (*opinions*) olarak görme taraftarıdır. Aynı yerde Lewis açısından felsefi teorilerin de böyle olduğu söyleniyor (2017, böl. 1.1). Lewis, felsefi sezgi ve kuramlarımızı bir arada "bazıları sağduyusal bazıları sofistike, bazıları genel bazıları tikel, bazılarına sıkıca bağlı olduğumuz diğerlerine daha az bağlandığımız" kanaatlerimiz olarak değerlendirir (aynı yerde).

Benzer şekilde, Williamson bunları yargılarımız-inançlarımız olarak görmektedir. Williamson, gerçekte yargılarımız olan bu sezgilerin yargılarımız değilmiş gibi gösterildiğini ve ayrıca analitik felsefede neredeyse en nihai kanıtın sezgilerimiz olduğu şeklinde bir kabulün olduğunu söyler (2004, s. 119). Ona göre bu noktada felsefenin kendisine dair büyük bir sorun doğmaktadır. Bu tür sezgiler ne türden doğrular içermektedir? Sezgilerimiz yoluyla bazı felsefi hakikatlere vardığımız hesaba katılırsa, eğer bu sezgiler psikolojik bir karakter taşıyorsa içerdikleri hakikat de *psikolojik-olmayan evrene dair gerçeklerden çok kendimize dair psikolojik olgulardan* ibaret hale gelir (aynı yerde).

Fakat bu tür bir sonucun analitik felsefeciler tarafından kabul edilebilmesi pek mümkün değildir. Çünkü sahip olduğumuz psikolojik-zihinsel durumları açıklayabilecek bilimsel kuramlar geliştirilebilir ve bu kuramlar o zihinsel durumların oluşum şekli nedeniyle dünyanın yapısını doğru gösterme niteliğine sahip olmadığını gösterebilir. Dahası evrim kuramı ve insanların evrimsel geçmişine dair bildiklerimizin ışığında düşünüldüğünde, bu durum sadece olanaklı değil ama muhtemeldir. Sonuçta insan sosyal ve fiziksel dünyada yolunu bulacak şekilde evrimleşmiştir. Bunun ötesine geçen dünyanın kendi yapısı (nesnel gerçeklik, *objective reality*) denen şeyi doğrulukla ortaya çıkarmasını gerektirecek bir evrimsel baskı bildiğimiz kadarıyla yoktur (krş. Ross ve diğerleri, 2007, ss. 1-6).

Sezgilerimize Güvenemeyeceksek Neye Güveneceğiz?

Çağdaş ana akım analitik felsefede felsefi sezgiler birer zihinsel durumdur (Pust, 2017). Bir tür analiz edilemez, atomik haldir. Neredeyse mantıksal pozitivizmin duyum verilerinin karşılığıdır. Aslına bakarsanız eğer sezgilerimizi birer analiz edilemez şey olarak görmek yerine bir tür örtük inanç veya çok sayıda inanç ve varsayımın bilinçaltı bir bileşkesi olarak görebilsek,

onlar bize analiz edilebilen moleküler bileşikler olarak gözükecektir. Çağdaş analitik felsefecilerin varsaydığı sezgilerin standart yorumunda, daha temel bileşenlerine ayrılamayan bu temel (ve atomik) inanç-benzeri önermeler aynı zamanda entelektüel olarak görülüyor. Yani, akıl yürütme ile ilgili ve sav geliştirirken kullanılmaya uygun, rasyonel nesnel (öncüller) olarak kabul ediliyor.

Fakat neden bu temellilik? Mantıksal pozitivizm en azından bilginin temelini (rasyonel-düşünsel) sezgilerimizden görece daha güvenilir olan duyum verilerini koymuştu, ki bunlar bile son derece güvenilirmez çıktı. İnatçı yanılsamalar, renk algısının bağlamsallığı, kelime ve kuramların algı üzerindeki şaşırtıcı etkileri gibi birçok olgu duyularımıza pek güvenmemiz gerektiğini bize çoktan gösterdi. Gerçekten neye inandığımız hususundaki içsel görüşümüzün görmeye çalıştığı şeyi doğru şekilde gördüğünü neden düşünelim?

Elbette denilebilir ki sezgilerimiz argümanın kendisi değil ama onun öncülleri veya öncüllerinden bir tanesi olarak kullanılıyor. Evet ama sağlam argüman, öncüllerin doğru olmasını gerektirir. Sezgilerinizin sağlam bir argümanda öncül olarak kullanılabilmesi için onların doğruluk değeri alabilen ve ayrıca doğru olan türde önermeler olması gerekmektedir. Fakat burada sorun herhangi birisinin *kendi* sezgisine doğruluk atfetmesi değildir. Sezgi zaten öyle bir şeydir. Onun doğru olduğunu, bazen aksi yöndeki açık kanıtlara rağmen, kuvvetle hissederseniz.

Sezginize inanırsınız, en azından çağdaş analitik felsefe savlarında öyledir (öyle olmayabileceği durumlar için bkz. Pust, 2017, böl. 1.2), sorun şudur: Analitik felsefeci ya sezgilerinin düzeltilmez (*incorrigible*) olduğunu yahut düzeltilebilir olduğunu kabul etmelidir. Düzeltililebilir olduğunu kabul etmek bir *mantıksal* hamle olarak mümkünse de yukarıda bahsettiğimiz türden analitik felsefeciler açısından *pratikte* kabul edilebilecek bir hamle değildir. Bu hamlenin kabulü diğer türlü inançlarımızla sezgilerimiz arasındaki sınırı kaldırarak, sezginin özel statüsünü elinden alır. Halbuki sezgi otomatik, kendiliğinden, aşikâr ve bölünmez bir bütün olarak görülmüştür. Ancak böyle olmadığını kabul ederseniz, sezgilerimiz rasyonel tartışmaya açık hale gelir. Ama felsefi sezgiler, daha doğrusu çağdaş ana akım analitik felsefecilerin sezgileri öyle değilermiş gibi görülmektedir.

Kısacası, esas sorun sezgilerin felsefede kullanılıyor olması değildir. Daha çok, onların sanki tek bir doğruluk değeri (=doğru, şaşmaz şekilde kesin bir doğru, doğası gereği doğru, tanım gereği doğru olan, kendinden delilli, aşikâr) alabilen iç-gözlem önermeleri ile aynı statüde görülerek, yanlış olma ihtimali olmayan öncüller olarak kullanılabilmesinin varsayılmasıdır.

Bu türden sezgiler analiz edilemez, mistik sezgilerdir. Halbuki analize gelmez türden sezgilere verilen büyük öneme yönelik yoğun eleştirileri biz eskiden, analitik felsefenin ortaya çıkış döneminde gördük. Bu eleştiriler bugün de tümüyle bir kenara bırakılmış değildir. Örneğin ülkemizin analitik zihin felsefesi ve ontoloji geleneğinin tanınmış isimlerinden Erdinç Sayan, analitik ve Kıta felsefelerini kıyasladığı basılmamış bir çalışmasında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Kıta felsefecilerinin çoğu gibi muğlaklığa olan düşkünlüğü, *analize gelmez tür mistik sezgilere atfettiği yüksek önem* ve büyük harf 'V' ile yazdığı Varlık'ın (Being) "sesini dinlemesiyle" ünlü Heidegger'e göre bilim, Platon'dan itibaren birtakım yanlış sorularla uğraşmış[tır]... (Sayan, y.y., böl. II) (Vurgu eklendi.)

Görüldüğü üzere çalışmamda *a priori* felsefi sezgilerin her türünün her anlamda işe yaramaz olduğunu söylemiyorum. Hiçbir durumda güvenilir olmadıklarını da iddia etmedim. İlla da bilimsel bulgular tarafından çürütülme kaderiyle karşı karşıya olduklarını öne sürmüyorum. Eleştirdiğim sezgiler analize gelmez, otomatik, doğruluğu kendinden delilli kabul edilen ve düzeltilmez türden sezgisel iddialardır.

İnsanlığın ortak sağduyusunu temsil ettiği varsayılan sezgilerin durumu biraz daha iyi olmakla beraber epistemolojik statüsü analiz edilemez sezgilere benzerdir: güvenilirmez. Onları analitik metafizikçilerin, epistemologların, dil ve zihin felsefecilerinin olduğunu sandığı şeyler olarak ele almak yerine, örtük ve bileşik inançlar olarak görürsek onların doğruluk değerlerini araştırabiliriz. Bu yolla sezgilerimiz doğru çıktığı oranda felsefi savlarımıza güç katacaktır. Bizim içsel zihinsel durumlarımız olması itibarıyla öznel olduğu apaçık olan örneğin "şu anda acı çekiyorum" türünden önermelerle, kamusal karakteri açık olduğu için üçüncü-şahıs bakışı gerektiren "zombiler mümkündür" tipi önermeleri aynı türden kanıt gerektiren şeyler olarak bir kefeye koymak, olmadık karikatürler yaratmaktadır. Üçüncü şahıs perspektifi gerektiren zombinin olanağı türünden meseleler tam da bu nedenle üzerine binlerce makale ve onlarca kitap yazılarak tartışılıyor. Eğer birinci-şahıs açısı ile cevaplanabilecek olsaydı nasıl "Ahmet'in şu anda acı çekip çekmediğine" dair bildirimini üzerine akademik yazılar yazmıyorsa onun üzerine de yazmazdık. Olanak kavramı anlamlı ve yararlı bir felsefi kavram mıdır bilemiyorum ama eğer öyleyse zombinin olanaklılığı doğru veya yanlış olabilecek olan bir şeydir. Profesyonel felsefeciler bu soru karşısında ikiye, üçe veya dörde bölündüğüne göre ortada bir anlaşmazlık vardır. Felsefede rasyonel anlaşmazlık son derece normaldir. Ama anlaşamadığımız konulardaki felsefi cevaplarımızı, analiz edilemez sezgilerimizde bulmak ve

sezgilerin çatıştığı yerde argümanı susturmak analiz eden felsefenin yani analitik felsefenin bulabildiği tek çare olamaz.

Böylelikle deneysel felsefecilerin, neden sezgileri doğruya ulaşma konusunda güvenilir araçlar olarak değerlendirdiğini görmüş bulunuyoruz. Birçok sezgi hem sıradan insan hem meslekten felsefeci söz konusu olduğunda, aslında doğrulukla ilgisi olmayan parametreler tarafından öngörülebilir: milliyet, cinsiyet, yaş veya meslek buna örnek olabilir.

Bitirirken

Bu makalede çağdaş ana akım analitik felsefedeki argümanlarda, belirli tip-te sezgilerin son derece büyük bir yer kapladığı ve doğruluğu kendinden-de-lilli özel bir epistemik statüye sahip olarak görüldüğü gözlemiyle başladım. *A priori* olan bu felsefi sezgilerin profesyonel felsefeciler arasında bile son derece muhtelif olduğunu göstererek devam ettim. Sonrasında iyi felsefenin temeli olduğuna inandığım sağlam savlar geliştirme idealiyle sezgilerin bu tür kullanılışı arasında ciddi bir zıtlık olduğunu göstermeye çalıştım.

Sezgiler analiz edilemez ve düzeltilmez şeyler olarak ele alındığı süreçte, sezgilerin kamusal karakter taşıyan felsefe problemleri için uygun öncüller olmasının çok zor olduğunu öne sürdüm. Doğru öncül düzeltilmez önerme demek değildir. Zombinin mümkün olup olmadığı ile ilgili bir soruya sanki sorunun cevabı birinci-şahıs perspektifi ile verilebilirmiş gibi davranılmamalıdır. Eğer böyle psikolojik-özel bir tutumu benimsersek, sonunda verdiğimiz cevaplar zombinin olanağı hakkında olmaktan tümüyle çıkıp *bize* cevabın nasıl *gözüktüğü* hakkında olacaktır.

Williamson cevapların *ne olduğu* yerine *bize neymiş gibi gözüktüğünün* araştırılmasıyla yetinilmesi pratiğinin genelleştirildiği takdirde sonunun aptalca bir idealizme düşmek olacağını öne sürer (2004, s. 119). Görüntü, gerçeğin yerine konmuş olur. Gerçek yerine görüntüye dayalı olarak verilen profesyonel cevaplar ise çok farklılık göstermiştir. Benzer eğitimi almış analitik felsefeciler bile kendi aralarında bölünmüştür. Sezgileri birbirleriyle tutarsızdır. Ama sezgiler aynı zamanda yaş, cinsiyet, uzmanlık alanı ve milliyet eksenlerinde gruplaşmıştır. Bu da sezgilerin kültürel ve tarihsel boyutuna işaret etmektedir. Analitik felsefe geçtiğimiz yüzyılın başlarında kendisini bu türden önel, kültürel, psikolojik etmenlerden kurtarmış olmakla övünüyordu. Kesinlik, dakiklik, mantığa uygun akıl yürütme ve çıkarımın açıklığı gibi özellikleri ile iftihar ederek kendi kimliğini oluşturan analitik felsefe son yarım asırda tam da bir asır önce sert ve uzlaşmaz şekilde eleştirdiği hataların esiri olmuştur.

Öz

Analitik felsefe geçtiğimiz yüzyılın başlarında kendisini geleneksel felsefeden bir dizi derin farkla ayırt ederek kimliğini oluşturmaya çalışmıştı. Dakiklik, tutarlılık, öncüller ile sonucun berraklığı, aradaki çıkarımın açıklığı, mantıksal ve kavramsal analiz kuruluş döneminde erdem olarak görülüyor. Analiz kavramının kendisi, analiz edilen kavramdaki analiz-öncesi dönemde saklı kalmış hataları, çelişkileri ve diğer türlü sorunları ortaya çıkarmayı kapsar. Analitik felsefenin kurucularının ve erken dönem takipçilerinin yıkmaya çalıştıkları felsefelerden kendilerini kesin şekilde uzak tutmaya yarayacaktı bu sıraladığımız erdemler.

Son yarım asırda ise ana akım analitik metafizik, epistemoloji, dil ve zihin felsefelerinde sezgilerin *merkezi* bir role bürünmesiyle analitik felsefenin çağdaş savları yukarıda sıraladığım tüm erdemlerden uzaklaşarak, kendisinin bir asır önce kusur olarak gördüğü bir felsefe pratiğine doğru yol almaktadır. Bunun nedeni günümüz ana akım analitik felsefesinde kullanıldığı şekliyle rasyonel, apriori sezgilerin aynı birinci-şahıs perspektifinden çıkan *düzeltilmez* önermeler statüsünde ele alınıyor olmasıdır. Uzmanlar arasında sezgilerin sıklıkla çatışıyor olması ve sezgi çatışmasının ortaya çıktığı yerde artık argümanların susması analitik felsefenin bugünü, kuruluş ideallerinin karşına koymaktadır.

Anahtar kelimeler: analitik felsefe, sezgiler, sağlam argüman, metafelsefe, düzeltilmez önermeler, deneysel felsefe

Abstract

On the Subversive Role of Intuitions in Contemporary Mainstream Analytic Philosophy

At its inception at the beginning of the last century, analytic philosophy distinguished itself from the then traditional philosophy to gain an identity. Precision, coherence, the clarity of premises and conclusions, rigor of inference, and logical (or conceptual) analysis were seen, by the founder fathers and early proponents of analytic philosophy, as virtues that distinguished analytic philosophy from traditional philosophy. The very notion of analysis includes the pointing the contradictions, mistakes, and other sorts of problems lying within a concept.

In the last half century, in mainstream analytic metaphysics, epistemology, and the philosophy of language and mind, by virtue of the central role played by intuitions in argumentation, analytic philosophers' arguments have begun to withdraw themselves from the virtues mentioned above to the extent that they are now closer to the vices of traditional philosophy. This is due to the current practice of regarding intuitions as something with the same epistemological status with the incorrigible and first-person mental states such as pain perception. The so-called clash of intuitions and the silence of arguments whenever this clash becomes apparent put the current state of mainstream analytic philosophy at odds with the ideals of its founders.

Keywords: analytic philosophy, intuitions, sound argument, metaphilosophy, incorrigible propositions, experimental philosophy

Kaynakça

- “Intuition, N. (2020). OED Online. *September 2020*. Oxford University Press. <https://oed.com/view/Entry/98794?redirectedFrom=intuition&> (accessed October 03, 2020). adresinden erişildi.
- Andow, J. (2015). How “intuition” exploded. *Metaphilosophy*, 46(2), 189–212.
- Bourget, D. ve Chalmers, D. (2014). What do Philosophers Believe? *Philosophical Studies*, 170(3), 465–500. doi:10.1007/s11098-013-0259-7
- Çitil, A. (2012). *Çağdaş Felsefe-I*. (S. Akıncı, Ed.). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Cottingham, J. G. (1993). *A Descartes Dictionary*. Oxford, OX, UK ; Cambridge, Mass., USA: Blackwell.
- Descartes, R. (1985). *The Philosophical Writings of Descartes*. (J. Cottingham, R. Stoothoff ve D. Murdoch, Çev.) (C. I). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gendler, T. S. ve Hawthorne, J. (2002). Introduction: Conceivability and Possibility. T. S. Gendler ve J. Hawthorne (Ed.), *Conceivability and Possibility* içinde (ss. 1–70). Oxford: Clarendon Press.
- Gettier, E. L. (1963). Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, 23(6), 121–123.
- Güven, Ö. (2015). Analitik Felsefenin Tanımlayıcı Özellikleri Üstüne. *Kutadgubilig*, 0(28), 11–24.
- Hannon, M. (2018). Intuitions, reflective judgments, and experimental philosophy. *Synthese*, 195(9), 4147–4168. doi:10.1007/s11229-017-1412-1
- Henrich, J., Heine, S. J. ve Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *The Behavioral and brain sciences*, 33(2–3), 61–83; discussion 83–135. doi:10.1017/S0140525X0999152X
- Hume, D. (1990). Bilgi ve Olasılık. *Felsefe Tartışmaları*, (7), 9–32.
- Irzik, G. (1989). Nedensellik Kuramları-2. *Felsefe Tartışmaları*, (6), 64–81.
- Jackson, F. (1982). Epiphenomenal Qualia. *The Philosophical Quarterly*, 32, 127–136. doi:10.2307/2960077
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kirk, R. (2015). Zombies. (E. N. Zalta, Ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/zombies/> adresinden erişildi.
- Kripke, S. (1980). *Naming and Necessity*. Blackwell.
- Kripke, S. (1987). Ad Verme ve Zorunluluk. *Felsefe Tartışmaları*, 1, 22–36.
- Kuşçu, E. S. (2016). Analitik Felsefe: Dile Dönüşten Ontolojiye Dönüş. *Kutadgubilig*, 0(31), 117–140.
- Kuşçu, E. S. (2017). Güncel Analitik Felsefenin Ontolojisinde Yeni-Aristotelesçilik: Gerçekten Yeni mi? *Kutadgubilig*, 0(34), 631–657.
- Mizrahi, M. (2021). Your Appeals to Intuition Have No Power Here! *Axiomathes*, 69–70. doi:10.1007/s10516-021-09560-9
- Nagel, T. (1979). *Mortal Questions*. Cambridge, Mass.: Cambridge University Press.
- Nahmias, E., Morris, S., Nadelhoffer, T. ve Turner, J. (2005). Surveying Freedom: Folk Intuitions about free will and moral responsibility. *Philosophical Psychology*, 18(5), 561–584. doi:10.1080/09515080500264180

- Özer, Ö. ve Sol, A. (2019). From Moral Intuitions to Free Will Intuitions: A Dual Interacting-Process Model. *Bevtulhikme An International Journal of Philosophy*, 9(4), 881–897.
- Pauen, M. (2011). Materialism, Metaphysics, and the Intuition of Distinctness. *Journal of Consciousness Studies*, 18(7–8), 71–98.
- Preston, A. (2015). Intuition in Analytic Philosophy. *Teorema*, 34(3), 37–55.
- Pust, J. (2017). Intuition. (E. N. Zalta, Ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/intuition/> adresinden erişildi.
- Richard, M. (2015). Concepts and Intuitions. *Analytic Philosophy*, 1–13. doi:10.1093/acprof:oso/9780198747130.003.0007
- Ross, D., Ladyman, J. ve Spurrett, D. (2007). In Defense of Scientism. *Every Thing Must Go: Metaphysics Naturalized* içinde (ss. 1–65). New York, N.Y.: Oxford University Press.
- Rust, J. ve Schwitzgebel, E. (2013). Ethicists' and Nonethicists' Responsiveness to Student E-mails: Relationships Among Expressed Normative Attitude, Self-Described Behavior, and Empirically Observed Behavior. *Metaphilosophy*, 44(3), 350–371. doi:10.1111/meta.12033
- Sayan, E. (y.y.). Kıta Felsefesi — Bilim ve Akla Muhalefet Çabasındaki Bir Felsefe Geleneğinin Eleştirisi. https://www.academia.edu/22027426/KITA_FELSEFESİ_BİLİM_VE_AKLA_MUHALEFET_ÇABASINDAKİ_BİR_FELSEFE_GELENEĞİNİN_ELEŞTİRİSİ adresinden erişildi.
- Sayan, E. (2012). Analitik Zihin Felsefesinin Temel Problemlerine Bir Bakış. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (19), 37–54. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/271953> adresinden erişildi.
- Sayan, E. (2015). *Pozitivizm Eleştirisi mi, Bilim ve Akıl Düşmanlığı mı?* <https://www.youtube.com/watch?v=L9cao5hSgIM> adresinden erişildi.
- Shieber, J. (2010). On the nature of thought experiments and a core motivation of experimental philosophy. *Philosophical Psychology*, 23(4), 547–564. doi:10.1080/09515089.2010.506006
- Spinoza, B. de. (2009). *The Ethics*. (R. H. M. Elwes, Çev.) (eBook.). The Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/files/3800/3800-h/3800-h.htm#chap02> adresinden erişildi.
- Vaesen, K., Peterson, M. ve Van Bezooijen, B. (2013). The Reliability of Armchair Intuitions. *Metaphilosophy*, 44(5), 559–578. doi:10.1111/meta.12060
- Weinberg, J. M., Gonnerman, C., Buckner, C. ve Alexander, J. (2010). Are philosophers expert intuiters? *Philosophical Psychology*, 23(3), 331–355. doi:10.1080/09515089.2010.490944
- Williamson, T. (2004). Philosophical 'Intuitions' and Scepticism about Judgement. *Dialectica*, 58(1), 109–153. doi:10.1111/j.1746-8361.2004.tb00294.x
- Williamson, T. (2011). Felsefe Felsefesi Nedir? *Felsefe Tartışmaları*, (46), 1–17.
- Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus Logico Philosophicus*. (O. Aruoba, Çev.) (7. bs.). İstanbul: Metis.
- Woolfolk, R. L. (2013). Experimental Philosophy: A Methodological Critique. *Metaphilosophy*, 44(1–2), 79–87. doi:10.1111/meta.12016